

2018. november 7-én volt Hamvas Béla halálának 50. évfordulója

HAMVAS BÉLA

A LÉT ÉS AZ ÉLET (A LÉLEKRŐL)

1.

Az aranykori és az apokaliptikus emberiséget időszámításunk előtt a hatszáz év választja el. Ez az idő a két emberiség határán áll, függöny a nyílt lét és a zárt élet között. Amikor a hagyomány aranykorról beszél, a nyílt létben élő emberiséget gondolja; amikor az apokalipszistről beszél, azt gondolja, hogy ez a lét elveszett, és az emberiség zárt életbe süllyedt.

Ehhez az egyszerű tényhez még a következőket kell fűzni: a zárt élet egymagában nem állhat meg. Ha az élet teljesen lezárulna, megszűnne; nem kapná meg felülről a minden élethez feltétlenül szükséges metafizikai levegőt. Éppen ezért a nyílt létnek a zárt életbe állandóan be kell törnie; nyugtalanítania kell, jeleket kell adnia; folytonos tevékenységet kell kifejtenie, hogy az alvajárókat felriassza. A nyílt lét világa állandó, de titkos, és a kábaság számára érthetetlen tevékenysége az, ami úgy nyilatkozik meg, hogy: ítélet. A lét szüntelenül ítél az élet fölött. Az apokaliptikus emberiség ítélet alatt áll úgy, hogy ezt az ítéletet magában hordja és életével idézi. Az aranykor az ember ősi és természetes állapota. Az apokalipszis nem egyéb, mint a teremtés utolsó mozzanata, ítélet az élet fölött.

Hogy az ember az aranykori és apokaliptikus emberiség között levő különbséget megértse, a lét néhány fontosabb helyét közelebről meg kell néznie. E helyek között a leglényegesebb: a lélek.

2.

Az éberség, amelyről eddig szó volt, metafizikai fogalom. A lehető legszorosabb viszonyban áll a világ szakrális szubjektumával, a halhatatlan és isteni Énnel. Az az éberség, amelyről itt szó lesz, pszichológiai fogalom. Így kell nevezni, mert más szó reá nincs. Az iráni hagyomány a két fogalmat pontosan, két egymástól különböző szóval tudja megjelölni. A metafizikai éberségről már szó volt, ez a csiszti, az élet intenzív érzékenysége, az isteni Én legfontosabb

tulajdonsága és lényege, a megváltás ugrópontja. A pszichológiai érzékenység ezzel szemben: a *zaéman*; ez az ember éber lelkiállapota. Ezen a helyen a széttársítást szintén meg kell tenni, a pszichológiai éberséget ugyanis a tudattól a lehető legélesebben és leghatározottabban el kell választani.

A tudat a pszichológiában úgy szerepel, mint az emberi lélek nappali szerve. A tájékozódás, a gondolkodás, az észrevezés, az elhatározás, a szándék, a tett, ha tudatos, mint mondják, világos. A tudat rejtett módon azonosult az éberséggel, és általában ebben az értelemben használják. Sok esetben a két kifejezést egymással fel is lehet cserélni. Amikor arról beszélnek, hogy az embernek tudatosodnia kell, tetteit, ösztöneit tudatosá kell tennie, akkor a tudat nem egyéb, mint az éberség szó szinonimája, vagy az éberség nem egyéb, mint a tudat állapota, az az állapot, amikor teljesen világos és nyílt. Az újabb pszichológiában e felcserélhető szóhasználat ellen csak néhányan szólaltak fel. Ezek a gondolkodók azt hangsúlyozták, hogy a tudatosítás és a tudatosság egyáltalán nem az a lelki tevékenység, amely az intenzív érzékenységhez, vagyis a magasabb rendű élethez közelebb visz, más szóval, amely a zárt életet megnyitja. Többen igen meggondolandó élmények egész sorának meggyőző súlyával éppen az ellenkezőt állították. A tudatot életzavarnak mondták. Olyasvalaminek tehát, amely az életet nemhogy megnyitja, hanem ellenkezőleg, egyre jobban lezárja.

A kérdés az apokaliptikus emberiség menthetetlen zavarából való jellegzetes kérdés, s e zavar nem szavakon múlik; nem fogalmakon; nem elveken; nem álláspontokon. Első pillanatra felismerhetően ez az éberség hiányának, vagyis az elégtelen világosságának zavara. A helyzetet nagy vonalakban ilyen módon lehetne tisztázni: a történeti emberben – a történeti csak más szó arra, hogy apokaliptikus, mert a történet az az ítélet, amit az aranykorból kiesett emberiségnek el kell szenvednie –, is van éberség. Ez az érzékenység az ébrenlét állapotában nem valósulhat meg. A történeti, különösen pedig az újkori ember az ébrenlétben nem érzékeny, hanem ideges. Az idegesség pedig: az irritált kábaság. A léleknek van intenzív érzékenysége: a tiszta látásra és tudásra való tehetsége, a nyílt létbe való fölemelkedési képessége. Ez az éberség azonban a zárt életben le van zárva. Ezt a lezárt és elmerült éberséget hívja a lélektan újabban tudattalannak. Ez az emberi lélek éberségi szerve. Ez az a képesség, amely a természetfölötti, vagyis a valóságban létező (*ontosz on*) léttel kapcsolatban áll. A pszichológusok nem győznek eleget csodálkozni azon, hogy a tudattalan mindenről tudomást szerez, minden tevékenység fölött ítél, ellenkezik, helyesel, vezet, ellenszegül, fenyeget, figyelmeztet, tanácsol, lebeszél, ösztönöz, az emberi élet minden mozzanatáról tudomása van, az egész életet hallatlan távlatból állandóan figyeli, a sors eseményeit

számon tartja, megérti, és pedig csalhatatlanul, sajtáságosképpen, biztosan és: metafizikusan, vagyis az úgynevezett külső világ álmképeit semmibe véve: azt májának, mé onnak, nemlétezőnek tekintve. A tudattalan a történeti ember ébersége. S ez az, ami az emberi ész és munkája fölött állandóan ítéletet tart. Bizonyos életrendet nem tűr; zavart támaszt; bizonyos gondolatokat az emberről ledob; befolyásolhatatlanul csak saját törvényének engedelmeskedik; ami e törvényt csorbítani kívánja, azt eltünteti. Ha az ember életrendjében következetesen mellőzi vagy semmibe veszi, veszedelmes válságokat idéz. Képes az embert szétrombolni. Magatartása és ítélete pedig a tudattal szemben kivétel nélkül minden esetben feszült. Miért? Mert a tudattalan által követelt életrend a tudat életrendjétől különbözik. A tudattalan magatartása abszolút metafizikai: az éberség minden lényeges jegyével az. A tudattalan őrizte meg a történeti emberben az ősi éberség vallásos jellegét. Miért kell ezt a jelleget vallásosnak nevezni? Ugyanazért, amiért vallásosnak kellett nevezni az éberséget. Mert Istenhez való hasonlósága van. Sőt ennél több: isteni. Még ennél is több: isten. Ez az összes lelki képesség minden lehetőségének szabad és nyílt kibontakozási ösztöne, ami éppen a lét, isteni fokra emelve. Ez az éberség az az intenzitás, amelyben az egész világegyetem minden egyes pillanatban teljes egészében jelen van, amely időfölötti, természetfölötti, térfölötti, életfölötti. Metafizikai. Vallásos. Isteni. Ezért éber és világos és nyílt. Ezért tud mindent, lát mindent és nem téved, nem ül fel a varázslatnak és a látszatnak és a csalódásnak. Ez az éberség az emberben elmerült és lezárult és elsüllyedt. A történeti ember fordítva él: éberségével lefelé, azért fordítja az éberséget lefelé és befelé. Ezért vált az éberség tudattalanná. A történeti emberben az éberség az álmoság légkörébe merült. Ilyen körülmények között most már érthető, hogy a léleknek melyik tevékenysége és tulajdonsága az, amit tudatnak hívnak. A tudat tulajdonképpen a kábaság szerve. A kábaság az éberség helyébe emelkedett. A tudat eredetileg a zárt anyagi lét felé való kapcsolat volt. Ez az a tulajdonság, amelynek helye tulajdonképpen „lent” és „bent” lenne, az anyagi természet, a sötétség, az álmvilág felé. A tudat az ember jin-szerve, a Kaliszerv, az éjszaka-szerv. A történeti emberiségben ez a szerv és képesség került felül, a világosságra. A történeti ember magában hordja az éberség állandó lehetőségét, de nem jut hozzá, hogy saját éberségét felébressze. Ezért az igazi éberség homályba merülve, félálomban, derengő állapotban, sok esetben teljes sötétségben él, mialatt az embert a tudat, az éjszaka-szerv vezeti. Ez az apokalipszis pszichológiai jellege. A végső megfogalmazás tehát ez: a tudat az elmerült ember lefokozott Énjének a varázslat-világra vonatkozó szerve; a tudat az individuális Énhez tartozik. Az

éberség a nyílt létben élő univerzális személyeknek a valóságra vonatkozó intenzív érzékenysége; az éberség az univerzális Énhez tartozik. Ez az őskori hagyomány tanítása a pszichológiai éberségről és a tudatról a Védától Platónig.

FARKAS ISTVÁN

A KONCERT

Nem tudott bekapcsolódni. Korán elköltözött otthonról, mert ott sem volt otthon. Valamiféle tűz rága belülről, aminek nem ismerte az okát, de égette, perzselte, ideoda dobálta a világban. Alkalmi munkákból élt. Voltak barátai, amíg pénze is volt. Sokszor kényszerült koldulásra, vagy lopásra, mert éhen halt volna. Papír és ceruza mindig volt a zsebében. Ha a tűz perzselni kezdte, nem tehetett mást, ahol volt írnia kellett. Verseket írt. Lángoló, világfelperzselő, lázadó verseket. Azt írta, ami benne volt. A nyomort, az igazságtalanságot, a gyalázatot, az éhezést. Ha ételhez jutott és italhoz, szíve megtelt melegséggel, verssorai pedig szépséggel. A nőkről írt, a tavaszról, a természetről, a szerelemről, a felhőkről és a holdról. Olyankor énekelve járta az utcákat, átölelte az embereket és a villanyoszlopokat. Saját verseit énekelte, üvöltötte, táncolta. Egyszer, amikor részegen, hadonászva szavalta verseit, leült mellé a járda szélére egy fiatalasszony. Csendesen beszélni kezdett hozzá és lényéből, szavaiból annyi szépség és szelídség áradt, hogy a férfi elhallgatott. Később sírni kezdett és ráborult a nő vállára. A nő feltámogatta és haza vitte magával. Megfürdette, enni adott neki a közös családi asztalnál. A férj és a négy gyerek is szelídek voltak. Mintha egy más világba csöppent volna. Befogadták, állást kerestek neki és ruhákat. Ismét emberi körülmények között élhetett.

Hetek teltek el meleg szeretetben, amikor megkapta a fizetését és hazafelé betért egy kocsmába. A nő és a férje a rendőrségen találták meg másnap este. A rend és a szeretet órák alatt lemállott róla. A rendőrségi cella falát egy krétadarabbal firkálta tele és üvöltve, majd sírva követelte a pálinkaadagját. Ismét hazavitték. Kezdték előlről. Legközelebb a fizetését már ők vették fel és osztották be helyette. Hónapokig küzdöttek a beilleszkedéséért. Néha úgy látszott sikerül. Munkája volt, dolgozott, nem rúgott be, játszott a gyerekekkel, segített a férjnek és az asszonynak a háztartásban. Csak írni nem írt semmit. A régi verseit szavalgatta esténként a vacsoraasztalnál, vagy mesélt a gyerekek ágyánál, de nem nagy kedvvel. Aztán megint eltűnt. Hetek múlva találtak rá az ország másik végén, az utcán, részegen. Mellette a földön borosüveg, zsebeiből papír fecnik lógtak ki, füle mögött rágott végű ceruzadarab. A rendőr mondta nekik, hogy már napok óta azon a padon ül.